

Onder redactie van dr. W.M. Dicke

‘Identiteit is een uitsluitingsmechanisme’

Gesprek met Henk Oosterling

DOOR: WILLEMIJN DICKE

Wat kunnen bestuurskundigen leren van een filosoof? Henk Oosterling, filosoof aan de Erasmus Universiteit Rotterdam, is betrokken bij een stedelijk vernieuwingsproject in Rotterdam. In het concept ‘vakmanstad’ heeft hij filosofische inzichten vertaald voor de aanpak van probleemwijken. Hij spreekt in razend tempo over integratie, ecologie, de brede school, eigenwaarde en actief burgerschap. ‘Dat heeft dus allemaal met elkaar te maken.’ In plaats van dat gehamer op identiteit wil hij ‘interesse’ centraal stellen. ‘Interesse is een tegenkracht tegen de angstcultuur.’

.. 3 ..

Bij een filosoof denk je al gauw aan een geleerde die zijn werkkamer zelden verlaat. Zeker als die filosoof zich ook nog eens laat inspireren door moeilijke postmoderne differentiedenkers als Deleuze met hun ondoorgroendelijk jargon. Het CV van Henk Oosterling (1952) ontkracht het beeld van denker in een ivoren toren echter meteen. Na de lagere school in Rotterdam ging hij naar de Mulo. Niet vanwege de cijfers die hij had behaald, maar omdat ‘de arbeidersklasse’ niet naar het gymnasium kon, volgens het hoofd van zijn lagere school. Met een ongebruikelijke aanvliegroute van Mulo, Havo en daarna de Pedagogische Academie heeft Oosterling alsnog het gymnasium met een staatsexamen afgerond. Daarna studeerde hij cum laude af om in 1996 ook nog eens cum laude te promoveren in de wijsbegeerte.

Typisch voor Oosterling is zijn website, waarin zware academische verhandelingen en beschouwingen over de straat en de wijk kris kras door elkaar lopen: naast zijn bijdrage aan een seminar over wijkgericht werken, zien we een publicatie over Hegel’s ‘Wissenschaft der Logik’. Ook in zijn academische speerpunten als universitair hoofddocent aan de Erasmus Universiteit Rotterdam zien we

een brede waaier: differentiedenken, interculturele filosofie en filosofie & kunst. In dit interview spreekt hij vooral over zijn onderzoeksmodel 'Skillcity' dat wordt gebruikt bij het stedelijk vernieuwingsproject *Pact op Zuid* in Rotterdam.

Rotterdam Skillcity

Van de veertig probleemwijken van Vogelaar liggen er zeven in Rotterdam. Met het *Pact op Zuid* is een grootscheeps programma opgezet om Rotterdam Zuid te 'upgraden'. Het pact is gesloten tussen de gemeente en (voornamelijk) de woningbouwcorporaties. De komende tien jaar zal een miljard geïnvesteerd worden in de probleemwijken 'op Zuid.' Het gaat om nieuwbouw en renovatie, om economische bedrijvigheid en om sociale en culturele componenten.

•• 4 ••

Oosterling: 'In een poging een integrale aanpak te formuleren heb ik het onderzoeksmodel Rotterdam Vakmanstad/Skillcity ontwikkeld. Kortweg komt deze analyse erop neer dat de arbeidersstad Rotterdam met een enorme sprong een internationaal georiënteerde cultuurstad is geworden. In die sprong, waarin creatieve industrieën, architectuur en internationale culturele evenementen centraal staan, heeft een grote groep Rotterdammers niet aangehaakt, vooral ondermodaal allochtoon en autochtoon, met alle desastreuze gevolgen van dien.' En er is nog een reden die de keuze voor Skillcity heeft ingegeven. Rotterdam is een van de weinige steden die niet vergrijst, maar verjongt. Het zijn vooral de allochtone gezinnen die kinderrijk zijn. Voor de toekomst van Rotterdam is het van belang dat die hele nieuwe generatie participeert en verantwoordelijkheid draagt. Skillcity draagt aan deze ambitie bij.

'Zonder eigenwaarde kan respect voor anderen niet bestaan'

'In mijn analysemodel staat vakmanschap in de vorm van skills centraal. En dan denk ik niet uitsluitend aan technische vaardigheden, maar ook aan communicatieve, culturele, sociale en sportieve skills. Want skill is wil. Vakmanschap is een concrete uitdrukking van eigenwaarde, zelfrespect, gevoel voor proportionaliteit en arbeidstrots.' Volgens Oosterling zijn eigenwaarde, zelfrespect en interesse de noodzakelijke voorwaarden voor alle volgende stappen die nodig zijn voor de versterking van de sociale cohesie: 'Pas als deze waarden zijn gerealiseerd, ligt er een fundament voor het respect voor anderen. Zonder zelfrespect

zul je ook geen respect voor anderen kunnen opbrengen. En pas als je respect hebt voor anderen, werkt oprechte interesse daadwerkelijk door.'

'Interesse als tegenkracht tegen de angstcultuur'

Interesse is voor Oosterling een centraal begrip. 'Actief burgerschap betekent allereerst geïnteresseerd zijn, 'tussen' de mensen 'zijn'. Dat is de letterlijke betekenis van interesse 'het zijn van het tussen.' Het gaat hier eerder om relationele verbanden dan om identiteit. Interesse is een simpel concept, maar strategisch zeer relevant omdat het een tegenkracht is tegen de angstcultuur. Interesse situeert je tussen mensen. Door de structurele openheid ervan wordt de angst gepareerd.' Deze openheid moet door heel het leertraject van jongeren telkens weer geactiveerd worden. Dit gebeurt door creatieve exploratie van hun talenten en een systematische inzet van leerwerktrajecten en maatschappelijke stages. En dan is de cirkel rond. 'De redenering achter Skillcity is dat vakmanschap bijdraagt aan het besef van eigenwaarde. Van daaruit kan zelfrespect en respect voor anderen worden ontwikkeld, gebaseerd op interesse in anderen. Dit zijn noodzakelijke ingrediënten voor normbesef, participatie en het dragen en nemen van verantwoordelijkheid.'

.. 5 ..

Identiteit

Bij de vraag of hij de relaties tussen eigenwaarde, zelfrespect en uiteindelijk interesse op basis van gezond verstand heeft bedacht, of dat zijn denken over buurtverbetering filosofische grondslagen heeft, moet hij lachen. Hij wijst naar de boekenkast achter zich. 'Kijk, ik kan ook wel ingewikkelde concepten en moeilijke woorden gebruiken.' Hij trekt een dikke filosofische verhandeling uit de kast. Op de kaft staat hij als auteur vermeld. 'Filosofie heb je nodig voor het openen van de blik en het zien van nieuwe samenhangen. Ik heb in mijn studies over interculturele filosofie onderzocht wat zelfbewustzijn in verschillende culturen betekent en hoe dit ontstaat. Die concepten heb ik nu vertaald naar de buurt, naar de straat. De meeste filosofen hebben daar moeite mee. Dat ik bij 'interesse' uitgekomen ben is niet toevallig. Dat is een cruciaal begrip bij denkers als Arendt, Foucault, Derrida en Deleuze: nogmaals, het gaat daarbij meer om relaties en dat wat er tussen mensen gebeurt, dan om gefixeerde identiteiten.'

‘Domme praatjes over identiteit’

Oosterling vindt het teleurstellend en contraproductief dat het debat over integratie en inburgering nagenoeg uitsluitend draait om identiteit. ‘Onze nationale identiteit is geconstrueerd in de moderniteit. Het is geen ontologisch begrip: zo’n identiteit drukt niet ons diepste wezen uit. Ons wezen gaat over relaties of iets hedendaagser over netwerken: van familie, vrienden en geliefden tot collega’s en mede-geïnteresseerden. Daarin ligt volgens mij ons wezen.’ Hij ergert zich dood aan die ‘simplistische praatjes over identiteit.’ Het is volstrekt contraproductief dat het debat zich nu toespitst op identiteit, zoals ook bij Paul Schaffer. ‘Bij interesse worden relaties centraal gesteld. Identiteit sluit mensen op en uit. Uiteindelijk vormt identiteit een uitsluitingsmechanisme. ‘De Identiteit’ is het resultaat van een nauwelijks waarneembare normalisering, van disciplineren. Foucaults kritiek op de westerse normaliteit als universele norm gaf hem in te pleiten voor het bestaansrecht van verschillen, van de ander. Dat wij ons zelf psychologisch als een identiteit ervaren wordt daardoor niet uitgesloten, maar deze ervaren eenheid moet kunnen veranderen, letterlijk veranderen.’

•• 6 ••

Wat is die westerse norm dan? Oosterling draait zich weer om naar zijn boekenkast en pakt zijn boek uit 1989, ‘De opstand van het lichaam.’ Hij bladert kort door zijn boek tot hij de juiste passage heeft gevonden en leest dan voor: ‘de menselijke, westerse, redelijke, blanke, volwassen, gezonde, rechtschapen, werkende, heteroseksuele, getrouwde, monogame, kinderen producerende man. Alles wat daar van afwijkt, heeft in de loop van de afgelopen 30 jaar een ‘empowerment’ traject doorgemaakt: het dierlijke, het niet-westerse, waanzinnige, gekleurde, kinderlijke, zieke, delinquente, werkloze, homoseksuele, ongetrouwde of celibataire, polygame, kinderloze en tenslotte het vrouwelijke. Er is een scala van collectieve verzetsvormen ontwikkeld, denk bijvoorbeeld aan de milieubeweging, de homo- en de vrouwenbeweging. Deze verzetsvormen zijn inmiddels geïnstitutionaliseerd en hebben door overlappingen en dwarsverbindingen een lappendeken van levensstijlen opgeleverd. Er zijn dus niet nieuwe identiteiten voortgebracht, maar op interesses en relaties gebaseerde leefstijlen. Ons huidig onderscheid autochtoon/allochtoon past echter nog steeds binnen het moderne discours van ‘De Identiteit’, maar volgens mij is dat discours *outdated*: de levensstijlen die zijn ontstaan in het proces van emancipatie kunnen niet meer afgemeten worden aan ‘De Identiteit.’

‘Nou, dát integreert lekker, als je continu hoort dat je tekortschiet’

Ook teleurstellend is de benadering van de inburgering. ‘De hele inburgering gaat uit van een negentiende-eeuws beschavingsidee. Daaraan ligt de gedachte ten grondslag dat je mensen kunt ‘verheffen’. Nou, dát integreert lekker, als je continu te horen krijgt dat je tekortschiet, dat je er nog niet bij hoort, dat je naar een hoger plan getild moet worden’, zegt Oosterling spottend. En dan de instrumenten die worden ingezet om in te burgeren. ‘Je moet de wet kennen, je moet de normen en waarden onderschrijven – althans, je moet je gedragen in de openbare ruimte – je moet je de nationale geschiedenis eigen maken en de taal spreken. Wet, normen en waarden, geschiedenis en taal schragen blijkbaar de identiteit. En wat heeft dit opgeleverd? Ik werkte in de jaren zeventig in buurthuizen en wijkcentra met ‘gastarbeiders’. Na dertig jaar is er nagenoeg niets veranderd.’ Inburgeren vereist blijkbaar een andere insteek. Voor Oosterling is eigenwaarde het uitgangspunt.

•• 7 ••

*‘Moestuin, kookles, judo op een Brede School.
Het uitgangspunt is eigenwaarde’*

‘Bij een Brede School in Rotterdam besteden we aandacht aan zelfrespect en interesse door de fysieke integriteit van kinderen integraal te versterken. Dat betekent dat ze allemaal aan judo doen. Je lichaam leren kennen en dat van anderen op robuuste wijze leren respecteren stimuleert eigenwaarde en respectvolle bejegening van anderen. Je leert je grenzen kennen. Er zal op die school op korte termijn ook kookles worden gegeven. Gezamenlijk lunchen tegen de obesitas die volgens mij op een gebrek aan eigenwaarde wijst. We leren hen vaardigheden aan om te leren beoordelen wat goed is voor hun lijf en wat niet. Ten slotte heeft de directeur van deze basisschool een deel van het schoolplein al jaren geleden veranderd in een moestuin om de leerlingen weer kennis bij te brengen van voedsel. Opvoeden is allereerst goed voeden. Van de grond tot de mond.’ Moestuin, kookles en judo lijken misschien losse elementen, maar voor Oosterling komt dit voort uit de filosofische analyse hoe zelfbewustzijn ontstaat: ‘Het is anti-cartesiaans, omdat lichaam en geest hier via skills in elkaar overgaan. Vechten, voeden, verbouwen: het heeft allemaal te maken met respect voor jezelf en het aanleren van de daarbij benodigde vaardigheden.’

Proletarische woede

Bij het afscheid reageert Oosterling nog op de vraag of de wraak tegenover het hoofd van zijn eigen basisschool zoet was, toen hij cum laude afstudeerde en ook nog eens cum laude promoveerde. ‘Ik ben lang kwaad geweest op dat hoofd van de lagere school, maar uit die proletarische woede en dat ressentiment is uiteindelijk veel goeds voortgekomen’, zegt Oosterling lachend.

Publicaties van Henk Oosterling

- Door schijn bewogen. Naar een hyperkritiek van de xenofobe rede, Kampen, 1996.
- Radicale middelmatigheid, Amsterdam, 2000 (tweede druk 2002).
- & Siebe Thissen (red.), Grootstedelijke reflecties. Over kunst & openbare ruimte, Rotterdam, 2002.
- & Vinod Bhagwandin (red.), Met drie ogen. Interculturele kruisbestuiving tussen filosofie en spiritualiteit, Rotterdam, 2005.
- Het verlichtingsfundamentalisme doorgelicht. Over de relatie tussen mensen, media, meningen en markten, in: Donald Loose e.a. (red.), Religie in het publieke domein. Fundament en fundamentalisme, Budel, 2007, pp. 258-277.
- Duivelscirkel der fundamentalismen. Aanzetten tot discursief exorcisme, in: Marc De Kesel & Ignaas Devisch, Fundamentalisme. Face to face, Kampen, 2007, pp. 150-173.
- Hoe leeg is het leven tussen culturen? Van multicultureel naar intercultureel samenleven, in: Filosofie, jrg. 17, nrs. 3/4/5.

Relevante links

Henk Oosterling: www.henkoosterling.nl

Rotterdam Vakmanstad/Skillcity: <http://www.vakmanstad.nl/>